

ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

В. Зеленецький, член-кореспондент
АПРН України

Методологічна функція загальної теорії боротьби зі злочинністю

1. Виконання теорією свого цільового призначення пов'язане з її функціонуванням. Останнє здійснюється через систему властивих теорії функцій. Саме вони відображають її функціональні можливості, характеризують не тільки призначення теорії, а й важливі аспекти її сутності. З цього випливає, що про теорію «повне уявлення можна одержати тільки після з'ясування функцій, які вони здійснюють у загальному процесі наукового пізнання»¹. Але дослідження процесу функціонування теорії має не тільки наукове значення. Через аналіз функцій видається можливим з'ясувати ті напрямки, в яких ця теорія може бути застосована на практиці.

2. Задовільне вирішення питання про методологічну роль загальної теорії боротьби зі злочинністю і ту систему функцій, які вона здійснює, можливе лише на основі правильного з'ясування поняття цієї важливої наукознавчої категорії. Слід перш за все звернути увагу на те, що досьгодні у науці однозначно не визначено, що треба розуміти під функцією теорії, скільки їх у неї і який зміст кожної з них.

У сучасній філософії термін «функція» вживається, як: «1) дії, діяльність, операція; 2) спроможність до дії, діяльності; 3) роль; 4) значення; 5) властивість; 6) обов'язок; 7) компетенція; 8) залежність однієї величини від іншої; 9) завдання»². Навіть в одній галузі знань не можуть досягти однозначного розуміння феномена, що розглядається, у зв'язку з чим у літературі, при-

¹ Рузавин Г. И. Научная теория: логико-методологический анализ. — М., 1978. — С. 11.

² Куценко В. И. Социальная задача как категория исторического материализма. — К., 1972. — С. 100.

свяченій проблематі управління, наводяться двадцять дві інтерпретації цього терміна. Для адекватного вирішення всього комплексу обговорюваних тут проблем необхідно насамперед визначитися, що саме слід розуміти під функцією взагалі і функцією загальної теорії боротьби зі злочинністю зокрема. Аналізуючи висловлення, які є з цього приводу, відзначимо, що поняття «функція» має відображати те загальне, що об'єктивно притаманне явищу, яке ним позначається, в кожній галузі знання. З огляду на викладене видається, що з усього розмаїття інтерпретацій терміна, який розглядається, найбільш повно і правильно відображають сутність аналізованої функції такі їх смислові значення, які розкривають роль і призначення теорії для науки і для юридичної практики.

Виходячи зі сказаного, під функцією теорії слід розуміти її призначення і теоретично-прикладні та інші спеціальні ролі, що нею здійснюються та виявляються в процесі її функціонування з метою пізнання загальних проблем боротьби зі злочинністю, перетворення на її основі одержаних знань про навколишню дійсність, позитивного вирішення комплексу правових, кримінологічних і виховних завдань суспільства.

3. Методологічна функція загальної теорії боротьби зі злочинністю реалізується в різноманітних аспектах свого рольового призначення, а сама роль іменується як фактофіксуюча (фактографічна), пояснювальна, систематизуюча, евристична, прогностична, праксіологічна (практично-прикладна) і дидактична. Послідовно-поступальний розгляд кожного з перелічених аспектів функції дозволить схарактеризувати методологічне значення загальної теорії боротьби зі злочинністю, її місце в існуючій системі наук кримінального циклу.

4. Фактофіксуюча функція теорії відображає потребу науки в одержанні і фіксації фактів, що належать до її предмета, з метою їх подальшого вивчення і вироблення на їхній основі істинних знань про предмет пізнання. Як дії, що утворюють склад злочину, так і дії, спрямовані на боротьбу з ними, локалізуючись у зовнішньому середовищі, виступають у вигляді особливих емпіричних фактів. Для вивчення їх якісної визначеності наслідки повинні бути адекватно відображені не тільки у свідомості суб'єктів пізнання, а й у відповідних матеріалах, в яких відбувається їх фіксація. Досягається це різноманітними засобами,

але частіше за все шляхом опису зазначених фактів в емпіричних або теоретичних термінах у відповідних документах, наприклад, у протоколах, у зв'язку з чим функція, що розглядається, нерідко іменується фактографічною або описовою. У такій назві даної функції особливої помилки немає, але з точки зору адекватності (тобто істинності) відображення її онтологічної сутності зазначене найменування є неточним, однобоким, а отже, і невірним. З урахуванням наведеного, при характеристиці ролі теорії, що розглядається, правильно говорити про неї не як про фактографічну, а як про фактофіксуючу функцію теорії.

У процесі гносеологічного опису досліджуваних явищ будь-які факти фіксуються не безсистемно, а у визначеному порядку, відображаючи логіку об'єкта, що вивчається. З огляду на це під описом слід розуміти процес упорядкованої фіксації кількісних і якісних ознак досліджуваних явищ реальної дійсності, що пояснюють їх у процесі пізнання в термінах емпіричної мови за логічними правилами відповідної теорії. Через опис, а відтак, і через фактофіксуючу функцію дана теорія виявляє емпіричний аспект своєї сутності.

На наступному етапі пізнання сприйняті дослідником емпіричні явища фіксують у відповідних матеріалах, застосовуючи не тільки повсякденну мову дослідника, а й спеціальний понятійний апарат, що призводить до трансформації емпіричної форми опису в теоретичну форму. Саме з урахуванням цієї обставини в літературі слушно відзначається, що опис за своєю сутністю є й емпіричним, і теоретичним¹.

Отже, реалізуючи можливості фактофіксуючої функції теорії, дослідник виокремлює із навколишньої дійсності і вводить у науковий обіг конкретні емпіричні факти, створюючи таким чином емпіричний базис для здійснення наступної, пояснювальної за своїм призначенням функції теорії.

5. Пояснювальна функція теорії реалізується на основі тих фактів, які зафіксовані і описані на початковому етапі пізнання об'єкта, що вивчається. При цьому якщо під описом розуміється процес упорядкованої фіксації кількісних і якісних показників об'єкта пізнання в термінах емпіричної мови за логічними правилами теорії, то під поясненням одержаних даних слід

¹ Див.: Косолапов В. В. Информационно-логический анализ научного исследования. — К., 1968. — С. 99.

розуміти систему логічних операцій, що роз'яснюють достовірність і логічність висновків про вивчені факти або явища. Як видно, між фактофіксуючою і пояснювальною функціями теорії існує певний зв'язок. І це дійсно так, тому що «опис — це підстава пояснення, а пояснення — це система логічних зв'язків між фактами, як складовими елементами опису»¹. Із цього випливає висновок про недопустимість відриву функцій теорії, що розглядаються, а тим більше їх протиставлення.

Якісна визначеність пояснення неоднозначна. У реальному пізнавальному процесі воно здійснюється на двох рівнях: емпіричному і теоретичному. Останні, як складові одного й того ж явища, також взаємопов'язані, хоча і мають властиву їм індивідуальність. Якщо «емпірична інтерпретація — набір правил, що встановлюють зв'язок між теоретичними термінами і термінами спостереження»², то теоретичне пояснення виявляє сутність об'єктів, явищ і процесів, що вивчаються, на основі застосування понятійного апарату загальної теорії боротьби зі злочинністю, а також системи спеціальних теорій про цей вид боротьби.

Застосування в процесі пояснення досліджуваних явищ понятійних апаратів різних наук визначає різний рівень пояснень, що застосовуються у процесі пізнання. Такого роду пояснення відрізняються різноманітними ознаками, але головним серед них є глибина і всебічність виявлення сутності об'єктів, явищ або процесів, що пізнаються. Пояснення, здійснювані на основі понятійного апарату спеціальних наук про боротьбу зі злочинністю, наприклад, кримінального права, кримінології або кримінально-виконавчого права, є більш глибокими і конкретними порівняно з тими поясненнями, що даються на основі понятійного апарату загальної теорії боротьби зі злочинністю. І це вірно, оскільки будь-яка окрема теорія покликана деталізувати свій аспект дослідження в загальному об'єкті пізнання, що і призводить до більш вузького, але значно глибшого пояснення предмета, що вивчається. Зазначена специфіка, проте, аж ніяк не знижує наукової і практичної цінності тих чи інших видів пояснень.

Якщо розглядати пояснення у динаміці, як певний логічний процес, то можна виявити різноманітні його функціональні

¹ Косолапов В. В. Вказ. праця. — С. 102—103.

² Мамчур Е. А. Проблема выбора теории. — М., 1975. — С. 17.

стани. Серед них найбільш чітко виділяються вихідні і кінцеві пояснення об'єктів, що вивчаються. Вихідним є пояснення, яке дається конкретному об'єкту вперше в загальному процесі його пізнання. Залежно від якісної визначеності одержаного знання вихідне пояснення може бути достовірним або ймовірним, повним або частковим, істинним або помилковим, достатнім або недостатнім. З урахуванням рівня досягнутого знання даний вид пояснення може бути змінено у бік уточнення його якісної визначеності. Остання обумовлюється специфікою тих нових фактів, які одержані на новому етапі пізнання і, отже, оцінки одержаного знання. Часткова невідповідність вихідної інтерпретації фактів може бути приведена в необхідну відповідність з новими даними шляхом адекватного її коригування. У такому випадку вихідне пояснення об'єкта продовжує існувати, хоча й у зміненому стані. При повній невідповідності вихідної інтерпретації об'єкта новим фактам виникає необхідність нового пояснення одержаних даних, яке досягається на основі реінтерпретації. В цьому разі йдеться про заміну одного, помилкового, пояснення іншим, істинним. Так дослідник підходить до формулювання кінцевого (підсумкового або заключного) пояснення, що підбиває підсумок загальному процесу інтерпретації конкретного об'єкта або явища.

6. Систематизуюча функція. Загальна теорія боротьби зі злочинністю являє собою специфічне системне утворення, в якому знання, що входять до її змісту, відомим способом об'єднані і систематизовані. Оскільки насправді науковим може вважатися лише систематизоване знання про предмет пізнання і досягтися ця мета може лише за допомогою теорії, оскільки логічна операція, що призводить до досягнення такої мети, справедливо розглядається як особлива функція теорії. Іноді цю функцію іменують систематичною або інтегративною. І це справедливо, оскільки кожна із зазначених назв відображає один з аспектів функціональної сутності теорії, які у своїй сукупності утворюють своєрідний синонімічний ряд з притаманною їм спільною якісною визначеністю.

Насправді, будучи за своєю природою утворенням синтетичним, теорія взагалі, а тим більше загальна теорія, не може не здійснювати відповідну синтетичну функцію. Більш того, саме створення загальної теорії боротьби зі злочинністю базується на

домінуючому розвитку саме її синтезуючих можливостей. Визнаючи наявність у названій теорії таких можливостей, іноді навіть висловлюють побоювання щодо можливості включення загальною теорією боротьби зі злочинністю у свій предмет інших явищ і процесів, які входять до структури предмета спеціальних (окремих) теорій про цю боротьбу (наприклад, кримінального права або кримінології тощо). Але такі побоювання зайві, тому що кожна наука має свій власний індивідуально визначений предмет і саме його якісною визначеністю відрізняється від інших, навіть суміжних, наук. Суто індивідуальним, ексклюзивно-специфічним є і предмет загальної теорії боротьби зі злочинністю. Він уже досліджувався, а одержані результати неодноразово публікувалися¹. Тут же, в аспекті функції, що розглядається, доречно хоча б позначити предмет такої логікогносеологічної операції, як систематизація, що у свою чергу дозволить деталізувати зміст систематизуючої функції теорії. Оскільки теорія базується на конкретних емпіричних фактах, що відображають процес боротьби зі злочинністю, то саме вони повинні бути насамперед систематизовані. Але в плані питання, що розглядається, необхідно звернути увагу і на те, що певні знання про боротьбу зі злочинністю виробляються всією системою спеціальних теорій про боротьбу зі злочинністю, які, звичайно, також повинні бути узагальнені і систематизовані. Це завдання також має вирішувати загальна теорія боротьби зі злочинністю. Інтеграції і систематизації підлягають і досягнення інших, суміжних правових наук, які певною мірою обслуговують діяльність спеціальних правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю. Це — третій елемент предмета систематизації, який здійснюється в структурі функції теорії, що розглядається. Нарешті зазначимо, що систематизації підлягають також знання, одержані загальною теорією боротьби зі злочинністю в результаті дослідження свого власного предмета.

Отже, загальна теорія боротьби зі злочинністю здійснює функцію концептуального синтезу і наукової систематизації всієї сукупності емпіричних і наукових даних про боротьбу зі злочинністю, що входять до її предмета, і на цій підставі можна говорити про систематизуючу роль даної теорії.

¹ Див.: Зеленецький В. С. Общая теория борьбы с преступностью. I. Концептуальные основы. — Х., 1994. — С. 5–99.

7. Евристична функція теорії відображає головне призначення будь-якої, в тому числі правової, науки — розкривати на основі одержаних достовірних знань специфіки законів або закономірностей виникнення, становлення, розвитку і припинення існування найрізноманітніших явищ, об'єктів або процесів, пізнання яких має правове і, нарешті, вирішальне значення для успішного здійснення боротьби зі злочинністю.

Нерідко зміст даної функції теорії зводиться до одержання достовірного знання на основі всебічного, повного і об'єктивного пізнання тих чи інших явищ або процесів, що мають важливе значення для життєдіяльності суспільства. Але для успішного функціонування суспільства цього явно недостатньо. Тому викладена точка зору на сутність евристичної функції теорії є невірною. Дійсно, без пізнання немає і не може бути знань про явища і процеси, що вивчаються. Але суспільство, а отже, і науку влаштовує не будь-яке, нехай навіть достовірне, знання, а те, що є абсолютно новим, яке розкриває сутність досліджуваних явищ, що встановлюють закони їх розвитку і функціонування. У повній відповідності з характером одержаних результатів пізнання функцію теорії, що вивчається, слід іменувати не пізнавальною, а евристичною. І це вірно, тому що правоохоронну систему, державу і суспільство може задовольняти не будь-яке знання, а лише таке, що є новим, раніше невідомим, тобто неповторним. На цю обставину особливо вказують спеціалісти в галузі наукознавства, і не тільки в нашій країні, а й за кордоном. Зокрема, болгарський учений Н. Яхієл зазначає, що «наукове знання, продукт наукової діяльності, який якісно відрізняється від продуктів інших видів діяльності... Продукти наукової діяльності неповторні. У тих випадках, коли дослідження повторюється і створюються вже вироблені знання, наукове виробництво фактично втрачає своє значення»¹. З цього погляду справедливо відзначається, що «створення в галузі наукового дослідження однакових одиниць знання позбавлене сенсу»² і, отже, не може бути виправдане ні теоретично, ні практично. Тому, якщо досягнутий у ході дослідницької діяльності результат кваліфікується як науковий, він повинен мати ознаки ексклюзивності, неповторності, а відтак, і новизни. Відсутність

¹ Яхієл Н. Социология науки / Пер. с болг. — М., 1978. — С. 24.

² Там само.

останнього позбавляє даний вид діяльності, так само як і її результати, права розглядатися як наукові. Такий підхід до оцінки евристичної функції науки цілком узгоджується зі сталими аксіоматичними положеннями про те, що «наука повинна досліджувати саме те, чого ми не знаємо»¹.

Якщо ж те, що планується як предмет дослідження, вже пізнане, воно не повинне досліджуватися, тому що в результаті повторної пізнавальної діяльності може бути в кращому випадку одержаний лише аналогічний, тобто вже відомий, а тому і не потрібний науці, результат. Якщо початковий (вихідний) результат був істинним, то іншого і бути не може, тому що істина одна. І кожний об'єктивно істинний процес має призвести до того ж самого істинного результату. Отже, якщо якась сфера навколишньої дійсності відома, а закон її функціонування встановлено, то вона не повинна включатися до предмета наукового дослідження. Як бачимо, не тільки перспективність дослідження, а і його науковий характер багато в чому визначаються правильним вибором предмета наукового пізнання.

Тобто, «визначальний критерій ефективності науки — новизна знань: ефективність не в тому, що на їх вироблення витрачено мало засобів, а в тому, наскільки нову інформацію про дійсність несуть ці знання»². З'ясуємо у зв'язку з цим, що слід розуміти під «новим науковим знанням». При відповіді на це питання слід виходити із сутності і природи знання.

П. Копнін, який спеціально досліджував цю проблему, доходив до висновку про те, що «знання можна визначити як об'єктивну реальність, дану у свідомості людини»³. І це дійсно так, оскільки поза свідомістю немає і не може бути знання. Але зміст свідомості може бути різноманітним. Він може відображати як нове знання, так і старе, тобто те, що вже відомо. Як же з'ясувати якісну визначеність одержаного знання? За якими критеріями слід відмежовувати нове знання від старого?

Відповідаючи на ці запитання, слід виходити з уже згадуваних висловлень Ф. Енгельса про призначення будь-якої науки, в тому числі і правової. Оскільки вірогідно встановлено, що

¹ *Энгельс Ф.* Диалектика природы // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. — Т. 20. — С. 533.

² *Яхиел Н.* Вказ. праця. — С. 24.

³ *Копнин П. В.* Введение в марксистскую гносеологию. — К., 1966. — С. 47.

наука повинна досліджувати тільки те, що ще невідоме суспільству, то під новим знанням слід розуміти лише таке, що одержане в результаті дослідження ще не вивченої об'єктивної реальності. Якщо в суспільній свідомості ця реальність відображається вперше, то саме вона несе суспільству нове, раніше невідоме знання. У тих же випадках, коли конкретна реальність уже була предметом пізнання, то одержане знання виступає як уже відоме, повторне і тому не може розглядатися, а відтак, і називатися новим.

Отже, знання про об'єкт пізнання, одержане на основі відповідних наукових методів уперше, має іменуватися новим, і за однією цією ознакою його слід кваліфікувати як наукове. Інакше кажучи, новим можна вважати лише таке знання, яке відображає сутність ще не відомих науковому співтовариству явищ, об'єктів або процесів. При цьому не має значення, чи може одержане знання вже в даний момент застосовуватися в конкретній сфері практичної діяльності, воно завжди залишається новим на конкретному етапі розвитку суспільства знанням, готовим до його наукового або практичного застосування.

8. Прогностична функція теорії забезпечує реалізацію об'єктивно властивих їй можливостей передбачати виникнення як нових теоретичних або практичних проблем, так і відповідних засобів їх практичного вирішення. За допомогою цієї функції теорія орієнтується, з одного боку, в перспективах свого розвитку, а з іншого — пророкує суспільству його соціальне майбутнє. На сучасному етапі розвитку суспільства можливість (або неможливість) здійснення теорією прогностичної функції цілком правомірно покладається в основу оцінки її прогресивного (або регресивного) характеру, визначення соціальної цінності для суспільства.

У структурі наукового дослідження прогностична функція набуває свого зовнішнього вираження у певних висловленнях. «Твердження про частину світу, що не спостерігалася, минулого, зветься ретросказанням, твердження про частину світу, що не спостерігалася, дійсного і про майбутнє, зветься пророкуванням»¹. Для науки і практики боротьби зі злочинністю необхідні і важливі обидва види наукового прогнозування.

¹ *Виноградов В. Е. Познавательные функции закона, теории, гипотезы. // Методологические основы научного познания. — М., 1972. — С. 184.*

Як і в інших науках, прогнозування в праві, у правовій науці, а отже, і в загальній теорії боротьби зі злочинністю повинно здійснюватися в трьох аспектах: теоретичному, нормотворчому і безпосередньо практичному. Зрозуміло, що кожний аспект такого прогнозування має свою специфіку, але, стосуючись однієї сфери — боротьби зі злочинністю, всі вони повинні використовуватися у взаємозв'язку і лише у своїй єдності можуть дати прогнози, що відповідають потребам суспільства. Межі і точність прогнозування в кожному із зазначених напрямків різноманітні. Вони специфічні і потребують спеціального дослідження. Тут же відзначимо, що в рамках загальної теорії боротьби зі злочинністю повинні прогнозуватися як загальні закономірності даного виду боротьби, так і конкретні напрямки розвитку наукових досліджень про цю боротьбу. З погляду на межі такого прогнозування останні можуть кваліфікуватися як найближчі, перспективні і наддалекі. Точність кожного з них індивідуальна і залежить як від достовірності інформаційних підстав прогнозування, так і від наукової обґрунтованості і практичної прийнятності методик їх здійснення.

9. Праксіологічна функція теорії відображає роль науки для юридичної практики. Правова наука не може існувати ізольовано від юридичної практики, оскільки те, що є предметом перетворення органів, які здійснюють боротьбу зі злочинністю, входить до предмета пізнання відповідної правової науки, в рамках якої дану теорію розроблено. Якщо ж враховувати, що діяльність зазначених органів є одним із головних елементів предмета пізнання конкретної правової науки, то можна обґрунтовано стверджувати, що «мета всякої теорії — служити практиці, бути надійним керівництвом при поясненні і пророкуванні явищ»¹, що цікавлять суспільство або торкаються його інтересів.

Отже, наука завжди ставить у своєму розвитку і функціонуванні найближчі або віддалені цілі, що мають для суспільства безпосереднє практичне значення. При цьому суспільство пізнає лише ті явища або процеси, що обумовлені необхідністю задоволення не будь-яких, а саме соціально значущих інтересів. Як видно, цінність наукових положень визначається зрештою тим, як вони служать задоволенню потреб розвитку суспільного виробництва². Маючи на увазі саме цю обставину, В. Ле-

¹ Рузавин Г. И. Вказ. праця. — С. 78.

² Див.: Уледов А. К. Духовная жизнь общества. — М., 1980. — С. 144.

нін підкреслював, що «точка зору життя, практики повинна бути першою й основною точкою зору теорії пізнання»¹. Вона якраз і утворює сутність, основний смисл даної функції теорії.

У літературі функція науки, що розглядається, позначається по-різному. Одні вчені наголошують на процесі, що призводить до позитивних змін у структурі практики, і на цій підставі дану роль науки розглядають як її перетворюючу функцію. Інші враховують не тільки самий факт настання позитивних наслідків застосування досягнень науки для практики, а й ступінь їх впливу на умови життя суспільства, і тому говорять про революціонізуючу або оптимізуючу функцію². І це вірно. Проте поряд із зазначеними ролями «наука, теорії і емпіричні знання обумовлюють виробництво»³, практику, що також не може ігноруватися, у зв'язку з чим деякі вчені слушно акцентують увагу на існуванні службової функції теорії.

Нарешті, оскільки теорія відображає конкретний фрагмент дійсності з метою задоволення певних потреб суспільства, вона завжди має те чи інше практичне значення. Враховуючи саме цю обставину, І. Андреев вважає за доцільне виділити практичну функцію наукової теорії⁴. Порівняльний аналіз перелічених поглядів свідчить про те, що кожна з зазначених ролей теорії є однією зі сторін складного і багатогранного процесу застосування досягнень науки на практиці. Саме тому їх не можна абсолютизувати, а отже, і надавати якійсь із них особливого значення і на цій підставі, виділяючи один рольовий аспект теорії, протиставляти його іншим аспектам.

Таким чином, рекомендаційна, перетворююча, революціонізуюча, стимулююча і службова ролі теорії являють собою відносно самостійні, але об'єктивно взаємозалежні сторони однієї й тієї ж практично-прикладної⁵ (або праксіологічної) функції теорії. Саме так цю функцію і слід позначати.

Що ж є головним у змісті розглядуваної функції, яка її сутність? Для одержання правильної відповіді на це запитання слід

¹ Ленин В. И. Материализм и эмпириокритицизм // Полное собрание сочинений. — Т. 18. — С. 145.

² Див.: Яхиял Н. Вказ. праця. — С. 251.

³ Коршунов А. М. Отражение, деятельность, познание. — М., 1979. — С. 11.

⁴ Див.: Андреев И. Д. Теория как форма организации научного знания. — М., 1979.

⁵ Див.: Там само. — С. 17 і наст.

враховувати, що практичне перетворення дійсності можливе лише на основі знань. У процесі трудової діяльності практик може набути тільки емпіричних знань, в яких пізнаваний ним «об'єкт відображений з боку зовнішніх зв'язків і проявів, доступних живому спогляданню»¹. Тим часом вирішення складних завдань юридичної практики потребує проникнення в сутність відповідних об'єктів, що можливо на основі не тільки емпіричних, а й теоретичних знань. Оскільки «практичне застосування емпіричних знань обмежене»², практик повинен систематично застосовувати в процесі фахової діяльності теоретичні знання. Це й зрозуміло, тому що практичне перетворення дійсності буде раціональним, якщо воно здійснюється на дійсно науковій основі. Теоретичні знання створюються відповідною наукою для конкретного виду практики. У цьому плані «завдання науки полягає в тому, щоб стати активним чинником зміни структури і рівня виробництва, підняти практику на нові висоти»³. Але теоретики не можуть виконати таке завдання самі без участі в цьому процесі практиків. Для його вирішення необхідна особиста участь у зазначеному процесі практичних працівників. Саме вони є головною і безпосередньою силою не тільки процесу виробництва, а й процесу його перетворення на науковій основі. Для здійснення цієї функції кожен практик повинен знати досягнення науки, тобто бути теоретично компетентним⁴.

Теоретична компетентність практика залежить від його ставлення до вироблених відповідною наукою теоретичних знань. Характер цього ставлення визначено В. Леніним, який вказував на необхідність «бачити в теорії насамперед і більше всього керівництво до дії»⁵. Повсякденна реалізація такого підходу дуже важлива, тому що результати спеціальних досліджень показали: теоретичне має значення для безпосередньо-практич-

¹ Копнин П. В. Диалектика как логика и теория познания. – М., 1973. – С. 132.

² Там само. – С. 132.

³ Стефанов Н. Мультипликационный подход и эффективность / Пер. с болг. – М., 1980. – С. 110.

⁴ Див.: Зеленецкий В. С. Компетентность специалиста (О теоретической компетентности практиков и практической компетенции теоретиков) // Весы Фемиды. – 2000. – № 4. – С. 50.

⁵ Ленин В. И. Письма из далека // Полное собрание сочинений. – Т. 31. – С. 44.

ної діяльності на кожному етапі виконуваної практиком роботи. Вірогідно встановлено, що «вже в процесі збирання матеріалу, а тим більше в процесі його осмислення й опрацювання наявна теорія»¹, тому незнання теорії, а тим більше нехтування науковими даними призводять до домінування у свідомості практика методів інтуїтивного пізнання дійсності, до прийняття рішень на рівні здорового глузду, які не можуть вважатися надійними засобами пізнання, а тим більше раціонального перетворення дійсності. Теоретична некомпетентність практиків прирікає їх на практичну пасивність. І річ не в тім, що незнання паралізує волю. Навіть найбільш вольова, найбільш динамічна людина приречена на практичну пасивність, якщо вона не озброєна відповідною теорією про предмет майбутньої діяльності, яка тільки і спроможна освітлювати шлях у процесі практичного перетворення дійсності. Ще Леонардо да Вінчі відзначав, що «людина, захоплена практикою без теорії, — немов стерновий, який сходить на корабель без стерна і компаса, він ніколи не впевнений, куди пливе»². Якщо в ті далекі часи це фундаментальне положення, що характеризує значення теорії для практики, усвідомлювалося передовими людьми того часу і проголошувалося як істина для всіх, то зараз, у вік науково-технічного прогресу, воно повинне усвідомлюватися і реалізовуватися в діяльності кожного практика.

10. Дидактична функція теорії. Являючи собою систему знань, теорія справляє освітній вплив на осіб, що опанували відповідні наукові положення, які входять до її змісту. На їх основі відбуваються поступальний розвиток інтелектуальних здібностей особистості, зміна та удосконалення її якісної визначеності. Але теорія не тільки дає особистості відповідну освіту, а й виховує її. Освіта, виховання та інтелектуальний розвиток особистості виступають як особливе рольове призначення теорії. З огляду на викладені у спеціальній літературі при характеристиці даної ролі теорії пишуть про її освітню, виховну або культурно-виховну функцію³. Не принижуючи значення всіх названих ролей теорії, все ж таки при вирішенні питання про

¹ Рабочая книга социолога. — М., 1976. — С. 15.

² Цит. за: *Архангельский С. И.* Лекции по теории обучения в высшей школе. — М., 1974. — С. 3.

³ Див.: *Рачков П. А.* Науковедение. — М., 1974. — С. 48.

назву функції слід враховувати головне, основне, те, що похідне від процесу навчання. Саме в цьому процесі здійснюються у взаємозв'язку і взаємозалежності освіта, виховання і розвиток особистості. Розділ сучасної педагогіки, що викладає теоретичні основи освіти і виховання в процесі навчання, іменується дидактикою. Саме так повинна позначатися і дана функція теорії¹.

У структурі конкретної функції кожна роль виступає у вигляді відносно самостійного аспекту, що дозволяє в процесі аналізу функції, яка розглядається, дати характеристику кожної її ролі окремо.

У системі зазначених аспектів функції вихідним є освітній. Саме в зв'язку з процесом освіти здійснюються і відбуваються як виховання, так і розвиток особистості. Отже, має йтися про домінуюче значення освітнього аспекту теорії. При цьому під освітою слід розуміти «таке залучення до культури суспільства, коли людина опановує певну систему знань, набуває вмінь і навичок, планомірно вивчає і засвоює досвід, нагромаджений людством у тій чи іншій галузі»². У зв'язку зі специфікою теорії, що розглядається, в даному разі йдеться про освіту не взагалі і не про загальну освіту, а про спеціальну, вузькопрофесійну освіту, тобто таку, яка необхідна для спеціалістів у галузі боротьби зі злочинністю. З погляду на обсяг і специфіку розглядуваної теорії, освіта, що здобувається на її основі, може кваліфікуватися як загальна у сфері боротьби зі злочинністю, тому що освіта, здобута в результаті вивчення відповідних окремих (спеціальних) теорій (наприклад, кримінального процесу, кримінально-виконавчого права тощо), є вузькоспеціальною, яка відповідає обсягу предмета конкретної теорії. Важливо також підкреслити, що засвоєння в процесі вивчення системи наукових теорій обумовлює здобуття особою саме наукової освіти. І ця обставина має важливе практичне значення. Набуті в процесі освіти знання повинні в кінцевому результаті застосовуватися на практиці. Завдяки науковому характеру зазначених знань процес здійснюваного виробництва з простого процесу праці перетворюється на науковий.

Здобуття освіти на основі вивчення загальної теорії боротьби зі злочинністю може здійснюватися різноманітними засобами.

¹ Див.: Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник. – М., 1975. – С. 149.

² Общие основы педагогики. – М., 1967. – С. 103.

Найбільш прийнятними є ті, що організаційно оформлені і здійснюються в межах вищої і середньої фахової освіти, а також у системі навчальних закладів з перепідготовки і підвищення кваліфікації юридичних кадрів. І це дійсно так, оскільки в педагогіці цілком обґрунтовано вважається, що навчання — основний шлях здобуття освіти. Вона здійснюється спеціально підготовленими особами, забезпечується не тільки організаційно, а й також науково, ідеологічно і матеріально і тому порівняно з іншими формами освіти є найкращою, внаслідок чого саме вона домінує в системі інших форм освіти. Отже, має йтися про включення загальної теорії боротьби зі злочинністю до навчально-тематичних планів відповідних навчальних закладів, а відтак, і про необхідність визначення місця зазначеної теорії в системі навчальних дисциплін. Вивчення студентами вищих навчальних закладів, а також слухачами інститутів підвищення кваліфікації таких окремих теорій боротьби зі злочинністю, як кримінальне право, кримінальний процес, кримінально-виконавче право тощо, саме по собі свідчить про навчальну прикладеність і дидактичну доцільність загальної теорії боротьби зі злочинністю. Дійсно, якщо окремі теорії боротьби зі злочинністю входять до системи навчальних дисциплін, що вивчаються, то тим більше повинна включатися до зазначеної системи загальна теорія боротьби зі злочинністю.

Надійшла до редколегії 10.11.02.

В. Журавель, професор НЮА України

Криміналістичні прогнози: форми та шляхи реалізації

Найбільш поширеною і ефективною формою реалізації криміналістичних прогнозів слід вважати розробку *рекомендацій* для осіб (органу), що приймають рішення на основі прогностичних висновків. При цьому зміст цих рекомендацій видозмінюється залежно від характеру і специфіки об'єктів прогнозу, цілей прогностичних розробок і спрямованості прогностичних досліджень.

Безумовно, особливу складність в інформаційному і організаційному аспекті становить прогнозування наукових досліджень та